

Олена Наконечна,
Л.Поліщук 2013 р.

**ДУХОВНЕ НАЧАЛО В ОСМИСЛЕННІ ТЕЛЛУРГІЧНОГО КУЛЬТУ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В РОМАНІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ „ДІТИ
ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ”**

Анотація

У статті розглядаються погляди на проблему землі у світлі загальнолюдського та ідеологізованого підходів у творчості Докії Гуменної. Земля, що одвічно була чільною для українського письменства, набула особливо актуальності і гостроти на теренах ХХ століття, зокрема у романі Докії Гуменної „Діти Чумацького шляху”.

Ключові слова: влада землі, теллургічний культ, духовне начало.

Аннотация

У статье рассматриваются взгляды на проблему земли у свете общечеловеческого и идеологизированного подходов у творчестве Докии Гуменной. Земля как индикатор человеческой сущности, способна испытывать духовные и нравственные личности.

Майже впродовж століття українську літературу знекровлювало протистояння її діаспорної та материкової гілок. І лише зі здобуттям незалежності врешті ми здобулися на можливість всебічного осягнення феномену національної літератури.

Осягнення цього феномену неможливе без з'ясування проблеми народності літератури. Актуальним є нині питання розмежування понять „селянство”, і „народ”, порушене Соломією Павличко у монографії „Дискурс модернізму в українській літературі”. Це питання примушує літературознавців знову і знову звертатись до проблеми селянської нації і селянської літератури. Бо ж заснована на тисячолітній селянській традиції наша культура і література в тому числі не може обходитись без розв'язання

проблеми буття українського селянства в історичному процесі. Поряд з цим постає ще одна проблема – проблема землі. В народній свідомості образ землі нерозривно пов'язаний з означенням „свята”, „благодатна”, „плодородна”. Протягом тисячоліть обожествлення землі-матері перетворювалось на підсвідому домінанту мислення української людини. Як наслідок – наша література, попри спроби актуалізації культу чистого мистецтва, не здатна подолати ці тисячолітні нашарування. Але варто відверто запитати себе чи потрібно це? Чи здатні ми досягнути свою автентичність, послуговуючись чужими моделями мислення. Тому українські письменники, навіть перебуваючи в інакомовному, інакомислячому середовищі раз-по-раз повертались до питання буття українського селянства. В їх числі і Докія Гуменна. Кому, як не їй, селянській дитині, втілювати у своїх творах питання землі.

Проблема землі, що одвічно була чільною для українського письменства, набула особливо актуальності і гостроти на теренах ХХ століття. Сформувалось два діаметрально-протилежних підходи до творення образу селянина – господаря землі. Відправною точкою до такого ідеологізованого підходу став момент, коли українська література увійшла до стану свого двоколійного розвитку.

Підхід письменників в діаспорі та материковій Україні до проблеми селянина-землевласника характеризувався взаємною негацією. Якщо слово „господар” (хазяїн) у творах часів радянського письменства асоціювалось з негативним означенням „куркуль”, що стояло в одному ряду із злочинцем, ворогом, то у творчості Уласа самоука, Івана Багряного, Докії Гуменної це слово має однозначно позитивне забарвлення.

Тема землі, господаря землі, одностайно визнана за Докією Гуменною як справді велика, першорядна і центральна і розв'язується вона лише через відношення до вікових надбань хліборобського роду, передусім моральних та естетичних.

„У запашних полях” – так назвала Докія Гуменна першу книгу тетралогії

„Діти Чумацького шляху”. В ній ніби зустрічаються дві України. У минулому вже неодноразово оспівана вітчизняною літературою, люба сентиментальному серцю письменниці патріархальна, хутірська Україна ХІХ століття, з міцними моральними засадами, традиційним укладом життя. Одне слово хліборобська, хлібородна Україна.

Теллургічний фактор життя на селі визначав добробут людини, її душевну рівновагу і духовну глибину усіх дій і помислів. Образи, виведені Докією Гуменною в романі є архетипними. Це міцний господар, володар землі, деміург, що вирощує і примножує, творить хліб і до хліба. Саме таким виступає у творі Яриней Саргола. Мати землю, а точніше багато землі – найбільша мрія і рушійна життєва сила Сарголи. Все своє життя він купував землю, трудився на ній, бо вона давала йому і його родині життя, давала можливість вибитись із злиднів. Яриней пройшов гідний шлях: почав з малоземельного селянина-бідняка і став чималим землевласником – мав на той час 120 десятин землі. Своім особистим прикладом вчив власних дітей, вступаючи іноді з ними у конфлікт. Він безмежно відданий землі, знає її ціну, але суворий до відщепенців. „А я звідки брав? Я – з мургочки! Що в мене було? Я з мургочки! Отак і ви, діти, не ждіть від мене, робіть та дбайте, то й ви матимете... Хто ж мені дав?” [2, 75].

Таке відношення до землі є традиційним для української літератури. Воно має свою генезу загалом в українській ментальності, на яку наклала свій відбиток тисячолітня традиція хліборобства. І саме образ Яриней Сарголи став втіленням авторського ідеалу селянина, якого сама природа спонукає бути господарем, власником – мати землю і працювати на ній, мати хату, садок, город, худобу, бути прив’язаним до цього всього не лише господарчими, але й більше – духовними, кровними зв’язками. Плоть від плоті й кість від кості трудового народу, він залюблений у землю, бо праця на землі є для нього не тільки насущною, а й духовною необхідністю. Земля для Яриней Сарголи – то суть його духовного буття.

Власне образ Яриней Сарголи є одним із чисельної когорти літературних

персонажів, які втілюють собою традиційно-патріархальний підхід у ставленні до землі. Ми можемо наводити тут велику кількість прикладів. Чіпка з роману Панаса Мирного „Хіба ревуть воли, як ясла повні?“, Пузир Карпенка-Карого, Микола Джеря І.С.Нечуя-Левицького, Опанас Порубайкат із повісті В.Леонтовича „Ворохобня“, Супрун та Мирон Фесюк М.Стельмаха „Кров людська не водиця“.

Втім, саме навколо питання землі розгортаються колізії іншого конфлікту – між батьком і дітьми. Адже попри напучування батька і його власного прикладу Меркурій, син Яриней Сарголи, немає потягу до господарювання.

Натура витончена, обдарована, він не знаходить порозуміння зі своїм батьком, який „з усіх усюд стягає землю, міняє щось на щось” [2, 28]. Сам він „не прийняв від батька пристрасті до стягання землі, до праці на ній. Він би книжку читав, грав би...” [2, 28]. Неодноразово нарікає на сина старий Яриней: „Ледащо, чуєте, ледащо росте та й годі” [2, 28]. Не одну скрипку батько побив синові на голові за його пристрасть до музики, а той щоразу купував нову. Неодноразово в душі скаржився Меркурій на батька, що не віддав його в науку, як брата Федора. Від природи людина талановита, з нього, вважає великий шанувальник народного мистецтва й меценат Десницький, міг би стати видатний діяч на ниві національної культури. А тим часом, унаслідок батькового виховання, став Меркурій людиною брутальною, жорстокою, справжнім ледащом. Не те, щоб працювати в полі (селянська праця видавалась йому нудною і невартою уваги), а й навіть „хотів був Меркурій віддати комусь із родичів город з половини, щоб восени одержати готову городину й не морочитися” [2, 67]. Вийшов з нього „звичайнісінький крамар, та ще й шинкар” [2, 67].

Інший приклад у ставленні до землі молодшого покоління – образ Дарочки. Тотально такий сюжетний хід властивий світогляду Докії Гуменної, оскільки вона вважає, якщо судити з есеїв „Благослови мати” та „Родинний альбом”, що тяглість традиції забезпечується саме жінкою. Як зауважує

Докія Гуменна, саме жінки брали на себе функцію носіїв духовності, тому для Дарочки робота в полі не шлях до наживи, а можливість задовольнити свої духовні потреби: „Любила працю в полі, зимові хуртовини, дощ, а по-давньому не відчувала смаку в хатній метушні. Там краси душа її не відчувала, там треба було забивати голову дрібницями і згубити наймилішу частину себе – споглядальну-чудову” [2, 48].

Крім того, вибір героїні, яка несе в собі потужний духовний заряд, пов'язаний з сентиментальним почуттям дочки щодо власної матері, яка стала прототипом цього образу. Звідси елегантний, Квітка-Основ'яненський портрет героїні: „Личко довгасте, повновиде, з ніжним рум'янцем крізь смагляву церу. Карі очі – наївні, правдиві, запитливі. Дві чорні коси спускаються аж до колін. А як окрутити їх біля голови над широким чолом, то так і проситься бажання порівняти її з квіткою. Росте між усяким зіллям степовим квітка-волошка, дивиться на світ божий своїми задумано-наївними очима й не знає, яка вона гарна” [2, 43].

Роман писався в окупованому німцями Києві 3 1942 року. Письменниця переживала тоді тяжку втрату – шойно поховала матір. До гіркої людської скорботи додавалося ще й відчуття, що разом з дорогою для неї людиною назавжди відходить у минуле й той світ, який досі жив у душі цієї жінки. Героїня становить собою, на думку Ю.Мариненко, особливий світ: „Це був світ старого, сказати б, класичного українського села XIX століття. Вона, Дарія Кравченко, сама була тим світом, бо ж зуміла життя прожити так, ніби й не було в ньому ні революцій, ні колективізацій, ані п'ятирічок. Це письменниця добре відчувала серцем, як також розуміла, що її мати одна з останніх свідків і учасників справжнього українського життя, субстанція автентичної, ще не понівеченої глобальними катаклізмами української духовності, бо щодалі, то ця духовність ставатиме „колгоспнішою”, не так, мабуть, важливо-кращою чи гіршою, але іншою” [5, 16].

Отже, твір несе в собі не лише автобіографічну доміную, але й філософську. Подальше його вивчення розкриватиме все нові й нові пласти,

нові ракурси для осмислення проблеми українського буття.

Творчість Докії Гуменної на часі повернення в Україну. Не переривається сув'язь поколінь і не втрачається генетичний код української нації. Українці пам'ятають і шанують ім'я Докії Гуменної. Її ім'я не зникне у безвісті, не відійде в минуле, а ввіллється у ріку нашого буття.